

International Journal of Social Sciences

Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Dr. Bilal Çelik¹

Dr. Murat AKYÜZ²

Dr. Medet Önel³

Abstract

The most important work of Adam Smith, who is a very important scientist and accepted as the father of the economy, mentioned many countries and nations for different reasons in his book Wealth of Nations and mentioned many times about the Turks and the Ottoman Empire. In this study, we tried to ensure the integrity of the subject and examined the relevant chapters in the book Wealth of Nations mentioned by the Turks and the Ottoman Empire. The relevant sections are mainly concerned with Mediterranean sovereignty and trade and international trade. In this study, we have tried to provide some information about the economic and political activities and approaches of the Turks and the Ottoman Empire in the past by Adam Smith's point of view.

Key Words: Adam Smith, Wealth of Nations, Turks, Ottoman Empire, Mediterranean sovereignty.

Özet

Modern ekonomi ve yönetim biliminin kurucuları ve en önemli teorisyenleri arasında olan ve günümüzde bile kitaplarından faydananılan Adam Smith'in en önemli eseri Ulusların Zenginliği adlı eseridir. Bu önemli eserinde farklı sebeplerden dolayı bir çok ülkeden ve uluslara değinmiş dolayısı ile bunlar arasında da Türkler'den ve Osmanlı'dan da defalarca bahsetmiştir. Bu

¹ Nile University of Nigeria, bilal.celik@nileuniversity.edu.ng

² Nile University of Nigeria, murat.akyuz@nileuniversity.edu.ng

³ medetonel06@gmail.com

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

çalışmamızda bir konu bütünlüğü içerisinde Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı kitabında, Türkler ve Osmanlı Devleti'nden bahsedilen ilgili bölümler ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamıza konu olan bölümlerde ağırlıklı olarak uluslararası ticaret ve özellikle Akdeniz hakimiyeti ve ticareti vb. konuların ele alındığı görülmüştür. Bu çalışmamızda Adam Smith'in Ulusların zenginliği adlı eserinde Türkler ve Osmanlı Devleti hakkındaki bölümler tercüme ve tahlil edilerek, Adam Smit'in bakış açısı ile yazarı kendi dönemi ve önceki dönemler hakkındaki ekonomik ve siyasi faaliyetleri ele alınmış, XVIII. yy'da yaşamış önemli bir bilim adamı ve teorisyenin Türkler ve Osmanlı Devleti algısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Adam Smith, Ulusların Zenginliği, Türkler, Osmanlı Devleti.

Giriş

XVIII. yy'ın en önemli simalarından birisi olan Adam Smith (1723-1790), modern yönetim bilimi, ekonomi ve politik ekonominin babası olarak tanımlanmaktadır. Oldukça iyi yetişmiş ve çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Adam Smith, eserlerinde çok farklı konulardan derinlemesine bahsettiği için tarih, ekonomi tarihi, yönetim bilimleri, coğrafya, sosyoloji, felsefe, politika ve daha başka bilim birçok bilim dalında halen atıfta bulunulan ve etkileri devam eden bir bilim adamıdır. (Selik, 1974) Adam Smith'in en bilinen, baş yapıtı olarak değerlendirilen ve orjinal adı Wealth of Nations olan Ulusların Zenginliği adlı kapsamlı eseridir.

Robert B. Ekelund ve Robert F Hebert , (1990) Smith'in şaheseri hakkında şöyle demektedirler:

Birçok Avrupalı, Yeni Dünya ve doğmakta olan bir ulusun mücadelesi üzerine odaklandığı bir zamanda; yani, 1776'da, henüz Fizyokratlar'ın oldukça hevesli bir şekilde bekledikleri kapitalizmin şafağı henüz sökmemişti; fakat, tabii ki sökmek üzere idi. Bu süre zarfında, hâlâ okunan ve hâlâ basılan bir kitap (tabii sadece üniversite öğrencileri tarafından tesadüfen okunan ve yine onlar için tesadüfen basılan bir kitap değil), entelektüel anlamda yardımcı olmuştur. Bu kitap, Adam Smith'in Milletlerin Zenginliğinin Nedenleri ve Doğası Hakkında inceleme (Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations) adlı kitabıdır. İlk çıktığından sonra, iki yüz yıl boyunca okunan ve yeniden basılan bir kitap, iltifatı (ilgiyi) hak eder ve bu durumda iltifat boş yere değildir. (p. 107)

Öğrencileri Steven G. Medema ile Waren J. Samuels tarafından ders notlarından kitaplaştırılan İktisadi Düşünceler Tarihi kitabında, meşhur iktisatçı Lionel Robbins, (2000) Smith'in, Ulusların Zenginliği kitabı hakkında aşağıdaki önemli bir tespiti yapmıştır. Şöyleki:

Her ne kadar bazı ekonomistler Wealth of Nations için “varlıklar (değerler) ve bölüşümü” kitabı deseler de bu ancak 1.kitap için doğrudur; bazı ekonomi teorisyenleri ise çoğunlukla 2. Kitapta geçen “Para ve Sermaye Teorisi” üzerine yoğunlaşmışlardır ancak yıllar boyunca bu kitap üzerindeki incelemelerim ve düşüncelerim neticesinde oluşan inancıma göre Wealth of Nations, bir verimli organizasyon teorisi ve ekonomik gelişmenin nedenleri teorisi kitabıdır. (s. 129)

demektedir. Ekonominin en çok kullanılan ve beğenilen tanımını yapan büyük bir tecrübe ve birikime sahip olan Robbins in, Ulusların Zenginliği hakkındaki bu tespiti ayrıca büyük bir çabanın ürünü olması yönüyle de çok önemlidir.

Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde değişik sebeplerden dolayı Arap, Portekiz, İspanyol, Çin, Tatar, Almanya, Fransa, Şili ve benzeri birçok farklı ülke ve milletlerin adlarını anmıştır.

Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserlerinde Türkler'den ve Osmanlı Devleti'nden de bahsetmiş ancak bütün çağdaşları gibi Osmanlı Devleti yerine Turkey (Türkiye) ismini kullanmıştır. Bu konuda İlber Ortaylı'nın (Ortaylı, 2003) belirttiği gibi:

Osmanlı ismi bize has bir seydur. 19. yüzyılda toplumsal kimlik olarak benimsenmiştir. Biliyorsunuz İslam devletleri, Doğu dünyasının devletleri genellikle hanedan devletleri olarak anılır. Süphesiz ki Garplılar devlete "Osmanlı" demezler, "Türk İmparatorluğu" adını kullanırlar ve bu isimlendirme de Türklerin İmparatorlukta egemen bir grup veya başrol oyuncusu olduğunu gösterir. (s. 53)

“Osmanlı” ismi 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ve tebası tarafından kimlik olarak yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Batıda ise Osmanlı yerine “Türkiye” veya “Türk Devleti” isimleri kullanılırdı.

Smith, bazen aynı cümlede veya aynı sayfada, bazen aynı konu içinde bazen de farklı sayfalarda ve farklı konular içerisinde Türkler'den ve Türkiye'den toplam 19 defa (Türkiye 13 kez, Türkler

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

3 kez, Türk 3 kez) bahsetmiştir. Ancak yazarın ikinci büyük eseri olarak kabul edilen Moral Sentiments'de (Ahlaki Duygular Kuramı) Türkler'den veya Osmanlı'dan ismen bahseden hiç bir ifade bulunmamaktadır. (Smith, The Theory of Moral Sentiments, 2000)

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği adlı eserinin elimizde olan baskısında (2007), doğu milletleri ve Tatarlar için genellikle "Barbarlar"⁴ (kaba, saldırgan, medeniyetsiz) ifadesini kullanmıştır. (s. 547). Adam Smith, barbarlar ifadesini sadece doğu milletleri ve Tatarlar için kullanmamış bazen Berberiler, İspanyollar ve Portekizler için de sarf etmiştir. (s. 313) Ayrıca Adam Smith, barbarlar derken bazen de Osmanlı İmparatorluğu'nu ve onun tebasını kast etmiştir (s. 592). Ancak çalışmamızda Türk ve Türkiye kelimelerini ele aldığımız için bu bölümler çalışmamıza dahil edilmemiştir.

Dünyada etkileri hala devam eden büyük bir bilim adamı ve teorisyen olan Adam Smith ve eserleri özellikle Ulusların Zenginliği adlı kitabı değişmez dünya klasikleri arasına girmiş ve çok önemli bir kaynak eser olarak kabul edilmiştir. (Schumpeter, 1954, s. 353) Biz de Adam Smith'in bu önemli eserinde, çok köklü ve eski bir medeniyete sahip Türkler ve altı yüz yıldan fazla tarih sahnesinde büyük rol oynamış olan Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bölümleri ele alarak yazarın bakış açısını ortaya koymaya çalıştık.

Bu çalışmamız ile ilk defa Ulusların Zenginliği kitabında Türkler bahsi bu şekilde ele alınarak incelenmiş olacaktır. Bu akademik çalışma sayesinde, başta Türkler olmak üzere, birçok kimsenin Adam Smith'in konu edilen eserinde Türkler'den ve Osmanlı'dan nasıl bahsetmiş olduğu hakkında bilgi sahibi olacaklarını ve esere karşı ilgi duyacaklarını düşünmekteyiz.

Çalışmanın Metodu ve Kaynakları

Bu çalışmayı Nitel Bilimsel Araştırma Metodlarından klasik ve yorumsamacı yöntemlerden; analitik karşılaştırma ile metin analizi, tematik analiz ve betimleyici analiz metodları kullanarak, Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği) kitabının üç farklı İngilizce baskısından ve Türkçe çevirisinden faydalanarak yaptık. Çalışma içindeki metin ve sayfa numaraları ve başlıklar, eserin

⁴ Barbar: Barbaros (Yun.), Çoğ. barbaroi. Hellenlerin Hellenca (Yunanca) konuşmayan toplumlara verdikleri isim. Barbar kelimesi ilk başlarda Eski Yunanlılar'da daha sonraki dönemde ise Eski Roma İmparatorluğu'nda Roma İmparatorluğu dışında kalan bütün kabile ve milletler özellikle de Cermen kabileleri için yabancı anlamında kullanılıyordu. Ancak Romalılar kendilerini dünyanın en medeni ve gelişmiş topluluğu olarak gördükleri için zamanla bu söz kaba, saldırgan, medeniyetsiz anlamında kullanılmaya başlamıştır. (Ergin, 2013)

Wortdworth Edition Limited tarafından 2012 yılında yapılan baskısı esas alınarak gösterilmiştir. Bu çalışmada ayrıca Edwin Cannan tarafından 1904 yılında yapılan baskısı da kullanılmıştır. (Smith, An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations, 1976) Ancak elimizdeki basılı metinlerde olmayan fakat kitabın dijital baskısında bulunan “Turkish”, Türk kelimesi geçen bir cümleden dolayı makalemizin, **“Osmanlı Devleti ve Malları İle İlgili Ticarete İngiltere’nin Sınırlamaları Kaldırması”** bölümündeki alıntıda MetaLibri’nin dijital baskısı esas alınmıştır. Wealth of Nations’un Elimizdeki İngilizce baskılarının yanında metin karşılaştırması için 1941 yılında Haldun Derin tarafından dilimize “Milletlerin Zenginliği” adıyla kazandırılan Smith’in kitabının çevirisinden de faydalanılmıştır. (Smith, Milletlerin Zenginliği, 1941)

Wealth of Nations (Ulusların Zenginliği) eseri (bazı baskılarda değişiklik gösterse de) beş kitaptan oluşmaktadır:

- 1.Kitap: 11 bölüm ve 5 kısım (parça),
- 2.Kitap: 5 bölüm,
- 3.Kitap: 4 bölüm,
- 4.Kitap: 9 bölüm, 5 kısım,
- 5.Kitap: 3 bölüm, 6 kısım, 4 makale ve 2 ekten oluşmaktadır. (Smith, Wealth of Nations, 2012)

Bu çalışmada konular açıklanırken içinde; Türk, Türkler ve Türkiye kelimelerinin geçtiği cümlelerin yukarıdaki başlık ve bahislerin sayfa numaraları belirtilecek ardından bahsin geçtiği başlığın ve cümlelerin Türkçe tercümesi yazılacaktır. Sonra bahsin sebebine açıklanıp, konu bütünlüğü sağlanmaya çalışılacaktır. Daha sonra da kısa bir tahlil ile yorum yapılarak, Ulusların Zenginliği kitabında konu hakkında başka görüşlerde mümkün olduğu kadar yer verilerek farkındalık oluşturulmaya çalışılacaktır. Sonuç bölümünde özet değerlendirme yaparak çalışmamız bitirilecektir.

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'den ve Osmanlı Devleti'nden Bahsedilen Bölümler

1. Türkler'in ve Hindistanlılar'ın Savaş veya Karışıklık Esnasında Hazinesini (Birikimlerini) Yeraltına Sakladıkları Konusu

Adam Smith, "Sermayenin Dolaşımı" (Smith, 2012, s. 270) başlığı altında insanların birikimlerini korumalarıyla ilgili Adam Smith (2012) aşağıdaki açıklamayı yapmıştır:

Talihsiz ülkelerdeki İnsanlar sürekli olarak güçlü olanlardan gelen saldırılardan korktukları için, her zaman maruz kaldıklarını düşündükleri felaketlerden herhangi biri ile tehdit edilmeleri durumunda yanlarında güvenli bir yere götürmek için birikimlerinin büyük bölümünü genellikle gömüyor ve saklıyorlardı. Bunun Türkiye'de, Hindistan'da ve diğer Asya ülkelerinin çoğunda yaygın bir uygulama olduğuna inanıyorum. (s. 277)

Adam Smith, yukarıdaki başlık altında sermayenin elde edilme şekillerinden, getirisinden, dolaşımından, diğer üretim faktörlerinin getirileriyle karşılaştırdıktan sonra sermayenin güvenli ortamda elde edilmesi ve güvenli dolaşımından bahsederken alıntıladığımız cümleleri kullanmıştır. (Fay, 1960, s. s.y)

Smith in Türkleri konu alan yukarıdaki paragrafını Hasan Sencer Peker (2015) ise aşağıdaki gibi yorumlamıştır:

Adam Smith bu bölümde doğu toplumlarında sermaye birikiminin yetersizliğinin sebeplerinden birisini anlatmaktadır. Yatırımlara dönüşmesi gereken tasarruflar, yarın ne olacağının belirsiz olduğu, kurumsallaşmanın ve kurumların olmadığı veya yetersiz olduğu durumlarda ihtiyat saiki ile para talebine dönüşerek, gelecekte çok daha fazla gelir elde etme imkanı veren yatırımlara yönelmemektedir. Kısacası Adam Smith'in bahsettiği şey, yatırım ortamı için istikrar gerektirir. (Peker, 2015)

2. Mısır'ın Türkler Tarafından Fethedilmesi

"Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra şehirlerin ve kasabaların ilerlemeleri ve gelişmeleri." (Smith, 2012, s. 390) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demiştir:

“Ancak, o zamanların ticaretinin dar çerçevesinde, zengin ve çalışkan (hamarat gayretli) olan bazı ülkeler vardı. Bunlar, varlıkları süresince, Yunan İmparatorluğu⁵ ve Abasilerin hüküm sürdüğü zamanki İslam Birliği (Saracens) coğrafyası ile Mısır, Türkler tarafından fethedilene kadarki Berberi⁶ Kuzey Afrika kıyılarının bir kısmı ve Endülüs Müslümanları Yönetimi (Moors) altındaki tüm İspanya eyaletleriydi. (s. 397)

Adam Smith, Roma İmparatorluğundan sonra Avrupa’da şehirlerin, kasabaların, köylerin, kalelerin ve ekim arazilerinin nasıl yönetildiklerini ve oralandaki insanların hangi şartlar altında yaşadıklarından bahsetmektedir. Ayrıca kimlerin, hangi yerleşim yerlerinin ve toprakların vergiye tabi olduğundan, refah veya yoksulluk içerisinde yaşadıklarından bahsetmektedir. Vergiden bahsederken aynen o zamanki Avrupa ülkeleri gibi Tatarların⁷ da kendi ülkelerinden transit geçen yabancılardan ve ticari mallardan vergi aldıklarına değinmektedir. (Smith, Wealth of Nations, 2012, s. 308)

Adam Smith, Ulusların Zenginliği’nin tercüme ettiğimiz bu bölümünde Roma İmparatorluğu, Yunan yani Doğu Roma İmparatorluğu ve eski Roma İmparatorluğu toprakları olan Akdeniz çevresindeki Mısır ve diğer Kuzey Afrika ülkeleri ile Endülüs Emevileri kontrolünde bulunan İspanya’nın ve hatta Abbasilerin yönetimindeki yerlerin varlık ve düzen içinde yaşadıklarını ancak Osmanlı’nın Mısır’ı fethetmesiyle bu durumun bozulduğunu öne sürmektedir. Fakat burada dikkat çeken nokta ise Adam Smith’in söylediği gibi Osmanlılar’ın Mısır’ı Abbasiler’den değil diğer bir Türk devleti olan Memlûklüler’den⁸ almış olduğudur.

Adam Smith’in Abbasi halifelerinin Moğol istilasından sonra Mısır’a sığınmaları ve halifelerin bu ülkede hüküm süren Memlûklü devletinin himayesinde olmasından dolayı bu devleti de Abbasiler’in devamı olarak gördüğü düşünülebilir.

⁵ Yazar burada Yunan İmparatorluğu olarak Doğu Roma İmparatorluğu yani diğer bir adlandırma ile Bizans İmparatorluğu’nu kast edilmiştir.

⁶ Berberi: Akdenize sahili olan Kuzey Afrika ülkelerinde yaşayan insanlara verilen isimdir.

⁷ Adam Smith Tatar tabiri ile Orta Asya ve Moğolistan coğrafyasında atlı-göçebe olarak yaşayan bütün kavimleri kast etmiştir. Bu konu sonraki Tatarlar ve Arablarla ilgili makalemizde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁸ Memlûklü veya diğer bilinen adıyla Kölemen Devleti’nin resmi adı Ed-Devlet’it Turkiyye yani Türkiye Devleti’dir.

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Bu konuyu takip eden bölümde ise Adam Smith Mısır'ın Osmalılar tarafından alınmasını Avrupalı ve Türk tarihçilerinin eserlerindeki bilgilerle örtüşecek bir şekilde açıkça yazmıştır. Örnek olarak David Arnold (1995) bu konuda:

Akdeniz'in doğu ucunda Osmanlı Türkleri, 15. yüzyılda ve 16. Yüzyılın başlarında açık bir yükseliş halindeydi. Bir zamanların kudretli imparatorluğu Bizans'tan geriye kalan son şehir Konstantinople, 1453'te Türkler tarafından fethedildi. 1516-17'de Türkler rakip Mısır ve Suriye hükümdarlarını, Memlukları yenilgiye uğrattılar ve kontrollerini Akdeniz'in güney kıyıları üzerinde genişlettiler. Türkler Balkanların içlerine doğru da ilerlediler; hatta 1529'da Viyana'yı tehdit ettiler. Orta Asya'dan gelen göçebe ve binici kökenli Türkler, Konstantinople düştüğünde Bizanslıların denizcilik mirasını devralıp Akdeniz sularında önemli bir güç haline geldiler. 1571'de, Yunanistan açıklarında Lepanto (İnebahtı) savaşında durdurulmalarına rağmen Türkler doğu Akdeniz'e kesin olarak yerleştiler. Böylece Batı'da Fas'tan kıvrılarak doğu Akdeniz ve Levant (Yakın Doğu Ülkeleri) üzerinden doğuda Balkanlara ve Karadeniz'e uzanan İslamiyetin gücü, 15. ve 16. yüzyıllarda Hristiyan Avrupa'yı etkin bir biçimde sınırlandırıyor ve onun Afrika ve Asya'nın yakın alanlarına doğru genişlemesinin doğal yollarını önlüyordu. Bu nedenle İslamiyetin sağlamlaşmış gücü, herhangi bir Avrupa keşif ve fetih çağının öncelikle Avrupa'nın yakın sınırlarının ötesine çarpıcı bir sıçrama yapmasını zorunlu hale getirdi. (s. 11)

Türk tarihçilerinin eserlerinde ise Mısır'ın fethi genellikle aşağıda geçtiği gibidir, Oral'a (2010) göre:

I. Selim döneminde Osmanlılar ile Memlükler arasındaki ilk savaş 1516 yılında Mercidabık ovasında cereyan etti. Bu savaşın neticesinde Osmanlı ordusu galip gelirken, Memlük sultanı Kanısav Gavri hayatını kaybetti. Bu sayede Osmanlılar Suriye ve Filistin üzerinde tam bir hakimiyet kurmuşlardır. Ayrıca bu savaş Memlük merkezi olan Kahire'ye giden yolu açmıştır. İki taraf arasındaki ikinci savaş Ridaniye mevkiinde cereyan etmiştir. Bu savaşı da kazanan Osmanlı ordusu Kahire'ye girmiş, bir kaç güren süren çatışmaların ardından bu bölgenin idaresini de ele almıştır. Bu savaşların bir neticesi olarak Haremeyn yani İslam'ın Kutsal toprakları da Osmanlı kontrolü altına girmiş, bu sayede Sünni İslam dünyası üzerinde bir birlik tesis edilmiştir. Bunun yanı sıra Suriye ve Mısır'ın alınması ile Doğu Akdeniz tamamen Osmanlı egemenliğine girmiş ve ticaret yolları üzerinde Osmanlı

kontrolü tamamen tesis edilmiştir. Özellikle Haremeyn'i tehdit eden ve Baharat Yolu ticaretine darbe vuran Portekizlilere karşı Osmanlı gücünün devreye girişiyle bölgede emniyet yeniden sağlanmıştır. Memlüklerin yerini alan Osmanlılar yabancı güçlerle mücadele ederek Arap dünyasını dış tehditlerden korumuşlardır. (s. 119)

Bu durum diğer bir kaynakta (<https://www.sosyaldeyince.com/bilgi-kutusu/misirin-fethi-t1986.0.html>, 2014) ise aşağıdaki şekilde özetlenmektedir:

Mısır, Suriye ve Arabistan Yarımadası Müslüman bir devlet olan Memlüklerin elindeydi. Ancak Memlükler Kızıldeniz'e kadar ilerleyen ve bölge ticaretine zarar veren Portekiz'e karşı mücadele edemiyordu. Hindistan'dan mal akışı durmuş, bölge ticareti Portekiz'in eline geçmişti. Memlükler Osmanlı Devleti ile savaş hâlinde olan İran'daki Safevi Devleti ile de iş birliği içindeydi. Bu sebeplerle Osmanlı Memlük ilişkileri bozuldu. Yavuz Sultan Selim'in başında olduğu Osmanlı ordusu Memlük ordusunu 1516'da Mercidabık, 1517'de Ridaniye Savaşları'nda mağlup etti. Bu devlete son verildi. Mısır, 1517'de Suriye ve Arabistan Yarımadası 1516'da Osmanlı'nın eline geçti. Suriye ve Mısır'ın fethedilmesiyle Osmanlı Hindistan'dan gelen ticaret yollarının (Baharat Yolu) önemli bir bölümüne sahip oldu. Mısır'ın fethi ile buradaki hazineler Osmanlı'nın eline geçti, halifelik Osmanlı'ya geçti, kutsal emanetler İstanbul'a getirildi, İslam dünyasında Osmanlı önemli bir nüfuza sahip oldu. Osmanlı padişahları bu savaştan sonra halifelik görevini de yerine getirdi. (<https://www.sosyaldeyince.com/bilgi-kutusu/misirin-fethi-t1986.0.html>, 2014)

3. Akdeniz Ticaretinde Venedikliler Türkler ve Mısır Bahsi

“Yeni Koloniler Elde Edilmesine (oluşturulmasına) Sevkedilen Nedenler Hakkında” (Smith, 2012, s. 551) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda Venedikliler, Doğu Hindistan'ın baharatını ve başka mallarını Avrupa'nın diğer (farklı) milletleri arasında dağıtarak çok avantajlı (kazançlı) bir ticaret yapıyorlardı. Türkler'e düşman olan Venedikliler, bunları en çok, Türkler'in düşmanı olan Memlükler'in o zaman egemenliği altındaki Mısır'dan satın alıyorlardı; ve

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

(oluşan) bu çıkar birliği Venedik parasının da desteğiyle, Venediklilere neredeyse ticaretin tekeline veren böyle bir bağlantı şeklini aldı. (s. 553)

Adam Smith, yukarıdaki, “Yeni Koloniler Elde Edilmesine (Oluşturulmasına) Sevkeden Nedenler Hakkında” başlığı altında önce ilk çağlardan o güne kadarki kolonileştirmenin tarihinden bahsetmiştir. Coloni kelimesinin Roma ve Grek dilindeki tanım ve anlamlarından bahsederek onların kolonilerindeki yönetim şekilleri ve halklara sundukları şartları kendi tarihi perspektifi ile anlatmıştır. Ayrıca kolonileştirmenin çok eski olduğunu yeni bir şey olmadığını başka medeniyet ve devletlerden de örnekler vererek açıklamaya çalışmıştır.

Bütün bunlarla aslında, Avrupa'nın, Hindistan'ı, Amerika'yı ve Afrika'yı kolonileştirme faaliyetlerinin meşru olduğunu ve yeni kolonilerin oluşturulmasının gerekliliğini öne sürerek kolonileşmeyi açıkça teşvik etmiştir. (Hirschman, 2008, s. 100-113) Bu konu içinde Memlûklüler'in, Venedikliler'in ve Türkler'in (Osmanlıların) faaliyetlerini de kendi açısından birer koloni faaliyeti olarak gösterip Avrupa'nın Afrika'da yeni koloniler edinmesi gerektiğini savunmuştur. Zaten ileriki konularda da görüleceği üzere Adam Smith, Osmanlı idaresindeki yerlerden Anadoluya gelen farklı milletlerden olan işçilerden Türkiye'nin (Osmanlı) -Onun anlayışına göre- kolonilerinden gelen köleler diye bahsetmiştir. Bu konuda kendi çağdaşları arasında Osmanlı Devleti ve halkına karşı olan bakış açısını yansıtmıştır.

Yukarıda önceki konuda da bahsedildiği gibi biraz da onun devamı mahiyetinde özet olarak Oral (2010) şöyle demektedir:

Memlûklüler ile Osmanlı Devletinin aralarının iyi olmamasının sebeplerinden birisi de Memlûklüler'in Osmanlı'nın düşmanlarıyla menfaat birliktelikleriydi. Bunun sebebi her geçen gün büyüyüp genişleyen Osmanlı Devleti'nin Memlûk Devleti tarafından tehdit olarak görülmesiydi. Dolayısıyla Memlûklüler kendi açılarından haklı tedbirlere başvuruyorlardı, Memlûklülerin, Venediklilerle ittifak halinde olması da bu tedbirlerden birisiydi. (s. 119)

Memlûklüler bu siyaset ile hem Venedikliler'in, Hindistan, Mısır, Akdeniz ve Avrupa hattında yaptıkları çok kazançlı ticaretten paylarını alarak güçlü kalmayı hem de Osmanlı'yı bu kazançtan mahrum ederek onları daha da güçlenmesini önlemeye çalışıyorlardı. Smith'in Türkleri konu alan yukarıdaki paragrafını Hasan Sencer Peker (2015) ise aşağıdaki gibi yorumlamıştır:

Görüyoruz ki, Doğu Akdeniz’de Venedikliler Memlükler ile ticaret yapmaktadır ve böylece Baharat Yolu’nu kullanmaya gerek duymadan, yoldaki güvenlik risklerine maruz kalmadan ve Baharat Yolu’nu kullanmak için Osmanlı’ya bir bedel ödmeden faaliyetlerini gerçekleştirebilmektedirler. 15. Yüzyılın sonunda Ümit Burnu’nun keşfedilmesi ile birlikte, İpek Yolu da Osmanlı için önemli bir avantaj olmaktan çıkmıştır. (Peker, 2015)

4. Akdenizde Barış Ortamının Avrupa ve Osmanlı Devleti’nin Piyasalarına Etkisi

“Amerika’nın bulunması ve Doğu Hindistan’a Ümit Burnu üzerinden geçilebilmesinin yani Coğrafi Keşiflerinden Avrupa’nın, Sağladığı Faydalar Hakkında” (Smith, 2012, s. 586) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

Ne talihtir ki (Allah’tan), önceden bilinmeyen ve düşünülmeyen beş farklı olay, sömürge ticaretinin çok önemli bir kolu olan Kuzey Amerika’nın on iki birleşmiş ilinin ticaretinden, artık bir yılı aşkın bir zamandır (1 Aralık 1774’ten itibaren) tamamen çıkarılışı, Büyük Britanya’nın herkesin beklediği kadar bunu şiddetle hissetmesini önlemeye yardımcı olmuştur. Birincisi, bu sömürgeler, ithal etmeme anlaşmalarına hazırlanırken, Büyük Britanya’dan, kendi piyasalarına uygun olan malların tamamını çekip tüketmişlerdir. İkincisi, İspanya Flotası’nın⁹ olağanüstü talebi, bir çok malı, özellikle, eskiden Britanya pazarında bile Büyük Britanya ürünleriyle rekabet edebilen keten bezlerini, bu yıl Almanya’dan ve Kuzey’den çekerek tüketmiştir. Üçüncüsü, Rusya ile Türkiye arasındaki barış durumu Türkiye pazarında olağanüstü bir talep meydana getirmiştir. Halbuki ülkenin (Türkiye) başı sıkıntıdayken ve bir Rus donanması Takımadalar’da (Ege Denizi’nde) seyir halinde olduğu zamanlarda piyasasında, mal ihtiyacı çok az tedarik edilmişti, Dördüncüsü, Avrupa’nın kuzeyinin geçmiştekine göre Büyük Britanya ürünlerine karşı talepleri bir süredir yıldan yıla artışta bulunmuştur. Beşincisi de, Polonya’nın (Lehistan) en son defaki bölüşülmesi ve bundan ötürü o büyük ülkede barış durumuna geçmesiyle, piyasasının açılması üzerine, Kuzey’in artan talebine, bu yıl oradan olağan üstü bir talep eklenmiştir.

⁹ İspanyol Flotası: Harun Derin tarafından yapılan çeviride: “Özellikle İspanyol Amerika’sının ürünlerini alıp taşımak üzere Kadis’ten kalkarak Meksika’daki Vera Cruz’a her yıl sefer eden gemiler.” olarak dipnot verilmiştir (Smith, Milletlerin Zenginliği, 1941)

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Dördüncüsü hariç, bu olayların hepsi, doğaları bakımından geçicidir ve rastlantıdır. Sömürge ticaretinin böylesine önemli bir kolundan yoksun kalış, yazık ki, çok daha uzun sürerse, yine de bir derece sıkıntıya sebep olabilir. Herhalukarda, bu sıkıntı yavaş yavaş kendini göstereceği için, ansızın gelişinde olduğu kadar şiddetle hissedilmez. Bu arada, ülkenin gayreti ve sermayesiyle, belki bu sıkıntının zamanla kayda değer derecede artmasını önleyecek yeni bir istihdam ve yön bulunabilir.” (s. 603)

Smith, kitabındaki yukarıdaki başlık altında özetle Avrupa'nın özellikle Büyük Britanya'nın, Amerika ve Hindistan'ı kolonileştirmesinden elde edilen faydalardan ve karşılaşılan zorluklardan bahsederken aslında diğer yerlerdeki tüm koloni faaliyetlerinden; yönetim zorluklarından ve buralarla yapılan ticaretlerden de bahis açmış ve fikirlerini ortaya koymuştur. (Hirschman, 2008, s. 100-113) Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasıyla Büyük Britanya'nın, Amerika'daki kolonileri tarafından saf dışına itilmesi İngilizleri ve Adam Smith'i çok fazla etkilemiş olacak ki, o olaydan sonraki yeni süreçte kolonilerin yönetimlerinin oralara bırakılıp kolonilerle ticarete rakipsiz olmanın adeta tekel oluşturmanın gereği ve yöntemleri üzerinde durmuştur. (Fay, 1960, s. s.y) Büyük Britanya'nın, Amerika'daki kolonileri tarafından saf dışına itilmesi meselesini anlatırken o esnada İngiltere açısından hiç beklenmedik avantajlı farklı durumların oluşmasını açıklarken: Türkiye'nin Rusya ile Akdeniz'de savaşıla burun buruna sıkıntılı bir dönemdeyken piyasalarında da yeterli mal tedariki sağlanamadığından darlık yaşadığını ancak anlaşma sağlanmasıyla Osmanlı piyasalarından İngiliz mallarına büyük bir talebin oluştuğunu bunun da İngiltereyi rahatlatan sebeplerden birisi olduğunu anlatmıştır.

Peker (2015) ise Smith'in yukarıdaki paragrafı hakkında şöyle bir yorum yazmıştır:

Bu bölümde, günümüzde de olduğu gibi askeri güvenlik risklerinin ekonomideki talebe ve ticarete etkisini görüyoruz. Rus donanması Osmanlı kıyılarında gezerken yavaşlayan ticaret, barış anlaşması ile ekonomiye güven gelmesi sonucunda tekrar hızlanmışır. Ekonominin askeri ve siyasi olaylardan etkilenmesi zaten günümüzde de yaşadığımız bir süreçtir ve önemli olan değişim rüzgarlarını fırsata çevirebilme yeteneğidir. (Peker, 2015)

5. Türkler'in Maden İşletmeciliği

“Tarımsal Sistemler veya Her Ülkenin Gelirinin ve Zenginliğinin Tek ya da Ana Kaynağı Olarak, Toprak Üretimini Temsil Eden Bütün Politik Ekonomi Sistemleri Hakkında” (Smith, 2012, s. 661) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

Ama, kölelerin icatçı oldukları çok seyrek; makinede olsun, işin düzenlenip bölünmesinde olsun, emeği kolaylaştırıp kısaltan en önemli ilerlemeler özgür insanların buluşlarıdır. Kölenin biri bu tür herhangi bir ıslahı önerecek olsa, hemen efendisi bu öneriyi tembelliğin dürtüsü ve efendinin zararına emeğini esirgemek isteği gibi görür. Ödül yerine, zavallı köle, ihtimal ki çok kötü muamele, belki ceza görür.(Çeviri: Harun Derin) Bu nedenle köleler eliyle yürütülen üretimde aynı miktar işi yapmak için genellikle özgür insanlarca yürütülene göre daha çok emek kullanmış olmak gerekir. Ondan ötürü, öncekinin yaptığı iş, genellikle sonrakilerin yaptığından daha pahalıya mal olmaktadır. Bay Montesquieu, Macar madenlerinin, komşularındaki Türk madenlerinden daha zengin olmadıkları halde, her zaman daha az masrafla, dolayısıyla, daha çok karla işletildikleri görüşündedir. Türk madenleri köleler tarafından işlenir; Makine olarak da, her zaman Türkler o kölelerin kollarını kullanmayı düşünmüştür. Macar madenlerini, kendi işlerini kolaylaştırıp kısaltmak için birçok makine kullanan özgür insanlar işletir. (s. 683)

Adam Smith, (2012) Ulusların Zenginliği kitabının bu bölümünde, bir fizyokrat gibi tarımı ve tarımsal üretimin ülkelerin ekonomisine katkısını ve onlar için önemini ilk çağlardan itibaren Mısır, Çin, Hindistan ve başkaca uygarlıklardan örneklerle kendi çağındaki Fransa'daki maliye bakanlığı da yapmış olan Mr. Colbert'in uygulamalarıyla ve fizyokrasinin kurucularından Mr. Quesnai'yin teorileri ile birlikte anlatmıştır. Ancak Smith, her zaman ekonomideki önemine göre ticareti birinci, sanayiye ikinci ve tarımı üçüncü sıraya koymaktadır. Bu esnada kölelerin tarımsal üretime daha uygun işçiler olup sanayi üretiminde istihdam edilmeye pek uygun olmadığını ispatlamaya çalışırken Fransız düşünür Montesque'nün; “Maden işletmelerinde Macarlar'ın maden yataklarının Türkler'in maden yataklarından daha zengin olmamasına rağmen, madenlerde kendileri çalıştıkları için iş verimleri Türkler'den daha yüksektir. Türkler, iş verimi ve teknik kapasitesi düşük köleleri maden yataklarında çalıştırdıkları için daha az kazanç elde etmektedirler.” (s. 683) görüşünü alıntıyla yer vermiştir. (Henri, 1997)

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Smithin yukarıdaki ilgili paragrafı hakkında, konuyu daha çok günümüze göre ele alarak yorumlayan Peker (2015) “Türk madenciler örneğine gelince, kitaptakileri doğru kabul edersek (doğru kabul etmek için fazlaca sebebimiz var), teknik yeniliklerin ve icatların yetersiz olması sebebiyle, bugünlerde tartıştığımız "orta gelir tuzağı” na zaten en azından 250-300 yıl önce yakalandığımız ve hala çıkamadığımız sonucuna ulaşabiliriz.” (Peker, 2015) demiştir.

6. Elçiliklerin Açılmasında Ticaretin Rolü

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gereklere Hakkında” (Smith, 2012, s. 730) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

Ne savaş ne de ittifak, başka hiç bir gerekçe olmadan, çoğunlukla ticari çıkarlar, elçilerin yabancı ülkelerde bulunmalarını gerekli kıldı. Türkiye Ortaklığı'nın (Turkey Company) ticareti ilk defa İstanbul'a normal bir elçinin görevlendirilmesine sebep olmuştur. Rusya'daki ilk İngiliz elçilikler tamamen ticari çıkarlardan dolayı ortaya çıktı.” (s. 731)

Bu paragrafta sözkonusu olan ve önemli gördüğümüz Türkiye Ortaklığı (Turkey Company) hakkında Türkhan (2015) tarihe şöyle bir not düşmüştür:

Osmanlılar tarafından verilen ahidname sonrasında 11 Eylül 1581 tarihinde kurulan Turkey Company'ye İngiltere Kraliçesi tarafından, Osmanlı topraklarındaki ticari faaliyetlerinde tekel imtiyazı verilmiş, şirket yönetimi de bu imtiyaz karşılığında elçi ve konsolosların maaşları ile başta pahalı ve masraflı hediyeler olmak üzere tüm diplomatik masrafların karşılanmasını kabul etmiştir. 1591'de Venice Company ile birleşerek Levant Company adını alan şirketin tekel imtiyazı yenilenmiş ve tüccarlar yanında elçi ve konsoloslar, Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini kapanış tarihi olan 1825 yılına kadar sürdürmüştür. Böylece diplomatik yetkileri haiz İngiliz elçi ve konsolosların ticari organizasyonda da etkinlikleri 19. yüzyıla kadar devam etmiştir.” (s. 32)

Devletlerin birbirlerinde sürekli elçi bulundurmaları hakkında da Alkan (2013) şu açıklamaları yapmaktadır:

Klasik yüzyıllarda devletler birbirlerinde sürekli elçilik bulundurmazlar, gerek görüldüğü zamanda elçilik heyetleri gönderirlerdi. Ancak XV. yüzyılın sonu ve XVI. Yüzyılın başında ülkeler artan ticari ilişkiler ve diplomasi sebebi ile birbirlerinde sürekli elçi bulundurmaya ve elçilikler açmaya başlamış ülkeler arasında “Sürekli Diplomasi” sürecine girilmiştir. (s. 14)

Bilindiği üzere Adam Smith ve O'nun ekolüne dahil olan klasik iktisatçılar liberal ticaretten yanadırlar. Kitaptaki bu makalede de Smith, devletlerin hem yurt içinde hem de yurt dışında ticareti kolaylaştırmaları ve destek vermeleri gerektiğinden kuvvetle bahsetmiştir. Bu hem onun dünya görüşüydü, hem de o zamanlarda Avrupa ve özellikle İngiltere, liberal ticaret sistemiyle daha iyi kazanç elde ediyorlardı. Günümüzde dünya ticaretini elinde tutanların çok daha fazla ve hızlı kazanabilmek için Globalist Ticaret Sistemini uygulamaya çalıştıkları gibi o dönemde de dünya ticaretine yön vermek isteyenler liberal ticareti savunuyorlardı. (Hirschman, 2008) Adam Smith liberal ticaretin ve ticari çıkarların yabancı ülkelerde elçilikler açılmasını zaruri kıldığından bahsederken Osmanlı Devleti'nin de buna destek olduğunu dolayısıyla İngiltere ve komşularının birbirlerinde ve ticari çıkarlarının olduğu başka ülkelerde sadece savaş elçileri değil barış zamanlarında da sürekli elçiler bulundurmaları gerektiğini ifade etmiştir.

Peker (2015) Smith'in yukarıdaki paragrafı hakkında, aşağıdaki açıklamasında dört sonuca vararak şöyle demiştir:

Bu paragraf, merkantilist dönemdeki olayları göstermektedir. İlk çok uluslu şirketlerin denizaşırı yatırımlarını korumak amacıyla daha fazla maliyete katlandıklarını görüyoruz. Ayrıca ilk büyükelçiliklerin de bu amaca yönelik, yani tüccarı koruma amaçlı olarak açıldığı sonucuna da ulaşabiliriz. Gelişmiş ülkelerin, daha fakir ülkelerde nasıl ve neden mallarını çok pahalıya sattıklarını da en azından o dönem için kısmen açıklamış oluyoruz.” (Peker, 2015)

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

7. Uluslararası Ticaret Ortaklıkları Anlaşmaları

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gerekleri Hakkında” (Smith, 2012, s. 730). başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir, “Halihazırda Büyük Britanya’da var olan ve yabancı ticaret için düzenlenmiş eski ticaret girişimcilerinin şirketleri, şimdi genel olarak Hamburg Ortaklığı, Rusya Ortaklığı, Doğueli Ortaklığı , Türkiye Ortaklığı ve Afrika Ortaklığı olarak adlandırılmıştır ” (s. 733).

Aynı başlık altında Smith, dış ticaret konusu ağırlıklı olarak , Avrupa’nın ve İngiltere’nin eski ve yeni ticari uygulamalarından tekelci anlayıştan ve de devlet tarafından desteklenen şirketlerin durumundan bahsetmektedir. Özellikle yıllarca devlet tarafından desteklenen İngiltere’nin kurmuş olup daha sonra neredeyse bütün Avrupa devletlerinde biraşlaşan East İndia (Doğu Hindistan) ve benzeri şirketlerin durumundan bahsederken, Turkey Company’e de [Türkiye (Osmanlı) Ortaklığı] değinmiştir.

Smith, Ulusların Zenginliği kitabında Doğu Hindistan (East India) şirketinden sıkça bahsetmiş zaman zaman şirketin yönetim şeklini eleştirmiş bazen daha iyi kazanması ve işletilmesi için tavsiyelerde bulunmuş bazen de Portekiz’in ve İspanyanın aynı mantıkla kurup işlettiği Batı Hindistan (West India) şirketiyle karşılaştırmış ama en sonunda bu ve benzer şirketlerin devlet desteği olmadan serbest piyasa kurallarına göre işletilmesi aksi halde kapatılmalarının daha iyi olacağını önermiştir.

(Smith, 1937, s. 139,283,285,690,837,847,849,996,997,998,1007,1093,1124,1246,1279)

8. Ticaret Kısıtlamaları

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gerekleri Hakkında” (Smith, 2012, s. 730) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demiştir:

Eskiden Türkiye Ortaklığı’na giriş aidatı, yirmi yaşın altındaki herkes için, yirmi beş lira, bu yaşın üstünde olan herkes için elli lira idi. Tacirlerden başkası oraya kabul edilmezdi. Bu, bütün dükkancıları (küçük ensaflar) ve perakendecileri ortaklık dışı bırakan bir kısıtlamaydı. Bir içtüzük (kararname) maddesi gereğince, İngiliz ürünleri, fark gözetilmeksizin herkesin yararlanmasına açık bulunan ortaklık

gemilerinden başkasıyla Türkiye'ye ihraç edilemiyordu. Bu gemiler devamlı Londra Limanı'ndan yola çıktıkça; bu kısıtlama, ticareti, o pahalı limanla, ve Londra ile civarında yaşayan tüccarlarla sınırlandırdı. (s. 734)

Bu konu ile ilgili olarak Smith devletlerin bazı ulusal ve uluslararası ticareti bağlayıcı kanunlarla bazen de ikili veya çoklu ortaklık ya da imtiyaz anlaşmalarıyla piyasayı ele geçirerek tekel oluşturup kazançlarını artırmaya çalıştıklarını anlatır. Kitabın başka bölümlerinde de tekeller piyasaları fayda ve zararlarından bahsetmektedir. İngilterenin tek taraflı olarak ilan etmiş olduğu ve o dönemde bütün dünya ticaretini etkileyen, Denizcilik Anlaşması (Navigation Act) ile Avrupa'nın deniz yolu ile yapılacak bütün ithal-ihraç mallarının İngilizlere ait gemilerle taşınması şartını koşmuştur. Mısır Sözleşmesiyle (Corn Act) İngiltere'den mısır ihracatını yasaklamış ithalatını ise serbest bırakmıştır. Şeker Sözleşmesiyle (Sugar Act) sömürgelerde üretilen veya başka ülkelerde üretilen ve deniz yoluyla ihraç edilen şekerlerin önce İngiltere'ye getirilip sonra İngiltere tarafından yeniden ihraç edilmesi şartını getiriyordu. Böylece İngiltere ve bazı Avrupa ülkeleri bazı sahalarda ve mallarda tekel olup piyasaları ele geçirip karlarını en yüksek düzeye çıkarmaya çalışmışlardır.

Smith, İngiltere Devleti'nin desteklediği büyük şirketler üzerindeki zaman zaman baskıcı tutumları onların kötü yönetilmesine hatta bazen batmalarına sebep olduğunu anlatmaktadır.

9. Osmanlı Devleti ve Malları İle İlgili Ticarete İngilterenin Sınırlamaları Kaldırması

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gerekleri Hakkında” (Smith, 2007, s. 566) başlığı altında Adam Smith, İngiltere vatandaşlarının ve Oradaki şirketlerin üzerindeki ticaret kısıtlamalarının kalkmasının gerekliliğinden bahsederken İngiltere Parlamentosu tarafından yeni çıkarılan bir kanuna yetmez ama yine de iyi bir gelişme diyerek Smith, (2007) kitabında aşağıdaki şekilde yer vermiştir:

Bu suistimler, George II. c. 18, 26'nın bu kararnameyi çıkarmasına fırsat verdi. Herhangi bir yaş ayrımı ya da herhangi bir kısıtlama olmaksızın, sadece tüccarlara ya da Londra'nın özgür kişilerine, ait olmaksızın, tüm insanlar için indirim yapılarak yirmi pound kabul ücretiyle; ve tüm bu kişilere, Büyük Britanya limanlarından Türkiye'nin

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

herhangi bir limanına, ihracatının yasaklanmadığı tüm İngiliz mallarını ihraç etme özgürlüğünü bağışlamıştır ve genel olarak gümrük vergilerini ödedikten sonra, ithalatı yasaklanmamış tüm Türk mallarını ithal etmeleri¹⁰ ve şirket için gerekli hususi masrafları yerine getirmek ; ve aynı zamanda, İngiltere Büyükelçisinin ve Türkiye'de ikamet eden konsoloslarının makamlarına yasal ve usulüne uygun olarak çıkarılan şirketin içtüzüklerinin sunulması gerekmektedir. (s. 570)

Smith bu ve benzeri kanunların belli süreler faydalı olsa da serbest ticareti olumsuz etkilediğini tekeli piyasaların da sadece belli çevreleri besleyip zenginleştirdiğini halbuki ticareti kolaylaştırıp herkesin faydalanabileceği şekilde düzenlemek gerektiğini söyler. Nihayet İngiltere Kralı II. George döneminde İngiltere Parlamentosu yukarıdaki kararnameyi ve başka benzer kararnameleri çıkarmıştır. Bu düzenleme Osmanlı ile ticaretin İngiltere'nin lehine dönmesiyle daha önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla İngiltere, kendi içinde fırsat eşitliği sunarak ve Osmanlı ile de anlaşarak ticareti tamamen olmasa bile eskisine göre daha serbest hale getiren bir yasal düzenleme yapmıştır.

10. Osmanlı Devleti, Uluslararası Ticarete Avrupa'nın Önemli Bir Pazarıydı.

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gerekleri Hakkında” (Smith, 2012, s. 730) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demektedir:

Bununla birlikte yirmi poundluk bir kayıt ücretinin iyi bir tarafı, Türkiye ticaretine girme niyetinde olan herhangi bir adamın belki yeterince cesaretini kırmayabilir, ancak spekülasyon bir tüccarın ticaretini tehlikeli tek bir maceraya atmasını engellemek için yeterli olabilir. Tüm ticaretlerde, düzenli kurulmuş tüccarlar, hatta şirketleşmemiş olsalar da, kazancı aşağı çeken spekülasyon maceranın rekabetinde olduğu gibi, her zaman uygun seviyede tutulması muhtemel olmayan karlarını yükseltmek için doğal olarak birleşirler. Türkiye ticareti, bu parlamento kararıyla herkese bir dereceye kadar açılmış olmakla birlikte, pek çok insan tarafından tamamen serbest olmaktan hala çok uzak olarak kabul edilmektedir. Bir büyükelçi ve iki veya üç konsolos bulundurma masraflarına Türkiye

¹⁰ “..... and of importing from thence all Turkish goods of which the importation was not prohibited,”(İthalatı yasaklanmamış tüm Türk mallarını ithal etmeleri) Bu cümle ve içinde geçen “Türk” kelimesi sadece dijital baskıda bulunmakta olup, elimizdeki kitapta yer almamaktadır.

Ortaklığı katkı sağlamaktadır. Devletin öbür elçileri gibi, bunların da bütün masrafı devletçe sağlanmak ve o ticaret Haşmetli Kral'ın bütün vatandaşlarına açık tutması gerekir. Bu amaçla Ortaklığa ve diğer şirketlere yüklenen farklı vergiler tahsil edildiğinde, bu kolay olabilecek bir yolla devletin bu gibi elçiler bulundurmasını mümkün kılmaya yetecek bir masraftan çok daha fazlasını getirebilir. (s. 736)

Yukarıdaki paragraflardan ve kitabın genelinden anladığımız kadarıyla Avrupa ve İngiltere sömürge ticaretinin Tekelci Piyasa anlayışından, Serbest Rekabetçi Piyasa Ekonomisine henüz geçmemişken Osmanlı'nın çoktan bu piyasada olduğunu ve onlara bu piyasaya geçebilmeleri için elçilerinin ve konsoloslarının (ticaret ataşelerinin) masraflarına katkıda bulunarak yardımcı olduğunu görüyoruz. Bu arada İngiltere kendi içindeki bir takım yasal düzenlemelerle, devlet eliyle o güne kadarki sadece belirli şirket ve kişileri veya çevreleri destekleme politikasını değiştirmeye başlamıştır. Bunun bir örneği de Osmanlı piyasasına girmek isteyen İngiliz uyruklu olanlara ilk etapta tamamen olmasa da belli ölçüde eşitlik sağlayan kanuni düzenlemeler yapmasıdır. Smith, uluslararası ticaretin geleceğini öngörerek İngiltere Kralının, Osmanlı Devleti'ne ve diğer ülkelere ticarete kolaylık sağlayacak elçi ve konsoloslar atmasını ve ticareti tüm vatandaşlarına serbest hale getirmesini salık vermektedir. Bu konuda Schumpeter de (1954) kitabının değişik yerlerinde bizim görüşümüzü destekler mahiyette açıklamalarda bulunmuştur. (Schumpeter, 1954, s. 353)

11. Adam Smith'in Akdeniz'in Egemenliği Hakkında İngiltere'ye Tavsiye ve Teşvikleri

“Devlet İşlerinde ve Kurumlarında Ticaretin Özellikle Bazı Kollarının Kolaylaştırılmasının Gerekleri Hakkında” (Smith, 2012, s. 730) başlığı altında Adam Smith (2012) şöyle demiştir:

Akdeniz ticaretinin korunması, Cebelitarık ve Minorka'daki garnizonların bahanesinin asıl amacıydı ve bu garnizonların masrafları ile yönetimi her zaman, tamamen, Türkiye Ortaklığına değil, yürütmenin (Yürütme Organı, Egemen Güce) yetkisine bağlı kalmıştır. Oranın oluşan egemenliğinin sürdürülmesi, büyük ölçüde, bu gücün (Egemenliğin, Yürütme Organının) gururu ve onurudur; ve o mülklerin savunulması için neyin gerekli olduğu çok dikkatinden kaçacak gibi görünmüyor. (s. 739)

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Adam Smith burada İngiltere hükümetinin Akdeniz Ticaretine verdiği önemi hatırlatarak, bu sebepten dolayı İngiltere'nin Cebelitarık ve Minorca'daki garnizonlarının özel sektöre bırakılmadığını, bütün kale ve kışlaların bakımlarının doğrudan hükümet tarafından yapıldığını belirtmiştir. Diğer bir deyişle Adam Smith, İngiltere'nin, Afrika'daki garnizonlarının bakımlarının Afrika Ortaklığı tarafından yapıldığı ancak buradaki kışla ve garnizonların oldukça bakımsız olduğunu ifade ettikten sonra Cebelitarık ve Minorca'daki garnizonların ise Akdeniz'deki ticaretin korunması amacı ile Türkiye Ortaklığına değil doğrudan yönetim erkine bırakıldığını dolayısı ile buradaki kışla ve garnizonların çok daha bakımlı olduğunu söylemektedir. (Gwilym , 1935, s. 120)

Adam Smith, Wealth of Nations'ta, İngiltere'nin Uluslararası ticaret politikaları ve bütçe gelirleri ile ilgili bir çok tavsiyelerde bulunurken bazen faydacı ve fırsatçı yönde görüşler belirtmiş bazen de olayları olan gerçekliğiyle betimleyerek tarafsızca fikir beyan etmiştir. Konumuzla ilgili bu son bölümde Smith, İngiltere hesabına faydacı ve fırsatçı tavsiyelerini açıklamıştır.

Sonuç

Adam Smith, Ulusların Zenginliği adlı eserinde Türkler'den ve Türkiye'den (Osmanlı'dan) daha çok dış ticaret konularını açıklarken bahsetmiştir. Özellikle Akdenizin hakimiyetinin ve ticaretinin Osmanlı Devleti'nin eline geçmesinin İngiltere, Avrupa ve Akdeniz ülkelerinin kazançlarına ve refahına etkilerine dair görüşlerini açıklarken Türkler'den ve Osmanlılar'dan daha çok bahsetmiştir. Çünkü Osmanlı'nın durumu her zaman Avrupa, İngiltere ve Akdeniz ülkelerini yakından ilgilendirmiştir. Akdeniz stratejik ve ticari kazanç olarak kolay vazgeçilecek bir alan olmadığından dolayı birçok devlet tarih boyunca Akdeniz'in hakimiyeti için mücadele etmişler, ittifaklar kurmuşlar gerektiğinde de savaşmaktan çekinmemişlerdir. İngiltere de küresel bir güç olmaya başlaması ile hem stratejik konumu hemde ticaret yollarının güvenliği için Akdeniz'de askeri faaliyetlerde bulunmuş, başta Cebelitarık olmak üzere birçok yeri işgal etmekten çekinmemiştir. (Rashid, 1987) Amerika Birleşik Devletlerinin kurulması ile İngiltere Amerika'daki sömürgelerini kaybetmiş dolayısı ile gelirleri azalmıştır. Bu açığın telafisi için Akdeniz ticaretinin yanı sıra Osmanlı ile ticaretin ve Osmanlı pazarının İngiltere ve Avrupa için çok önem kazandığını Smith'in açıklamalarından anılmaktadır. Smith, Ulusların Zenginliği kitabında bir kısım tarihsel olayları

veya konuları açıklarken bazen kendi fikirlerini ve önerilerini güçlendirmek için farklı medeniyet ve ülkelerdeki uygulamalar ile tecrübelerden örnekler verirken, birçok devlet ve milletin isimlerini anmıştır. Dolayısıyla Smith, devrinin ve öncesinin en büyük ve güçlü devletlerinden birisi olan Osmanlı'dan ve O'nun ana unsuru olarak, çok köklü bir medeniyete sahip olan Türkler'den bahsetmesi gerek kendi dönemi gerekse daha önceki dönemler için örnekler vererek yorum yapması oldukça doğal ve gerekliydi.

Adam Smith'in söz konusu eserini Türkler ve Osmanlı Devleti açısından ele aldığımızda ; yüzyıllar boyunca uluslararası ilişkiler ve ticaret alanında Osmanlı Devleti'nin, özelde ise Anadolu ve çevresinin, dünya ticaretini ve siyasetini kaydadeğer derecede etkileyecek kadar stratejik konumda olduğu daha iyi anlaşılmaktadır. Bütün bunların ışığında;

1. Türkiye nin konumundan kaynaklanan ve özellikle etrafındaki denizlerin (özellikle Akdeniz) avantajlarından yeterince yararlanabilmesi ve de günümüzde rekabetin zirvede olduğu uluslararası ticaretten hak ettiği payı alabilmesi için deniz ticaret yollarının önemine denk olacak şekilde gereken yatırımlar yapılmalıdır.

2. Ülkelerin birbirleri ile antlaşmalar yapması ve ticari, ekonomik, askeri ve stratejik işbirliğinde bulunması normal hatta gerekli bir durumdur. Ancak uluslararası antlaşmalar yapılırken sadece o günün şartları değil gelecekte, ülkenin olabilecek en zayıf durumu de göz önüne alınarak antlaşmalar yapılmalı ve stratejik ortaklıklar kurulmalıdır. Ayrıca geçmiş ilgili uluslararası antlaşmalar yeniden gözden geçirilip mümkün olduğu kadar gerekli düzenlemeler yapılarak ülkenin mevcut ve gelecek zamandaki uluslararası ticaretini daha kazançlı kılacak hale getirilmelidir.

3. Türkiye; dünya ticaret yolları üzerinde, etrafıyla beraber geniş bir coğrafyada kalabalık bir nüfusa sahip, dış ticaret dengelerine baktığımızda hem üreten ve tüketen bir ülkedir. Dolayısı ile hem ham madde hem de son ürünler için oldukça büyük bir arz-talep piyasasıdır. Smith'in Türkler hakkındaki açıklamalarından yukarıdaki durumun tarih boyunca verimli üretim lehinde devam ettiğini ancak Osmanlı'nın askeri ve siyasi olarak zayıflamaya başlamasıyla üretimde verimin düştüğü tüketimin üretimden daha fazla bir orana ulaştığı anlaşılmaktadır. Zaten Osmanlı son dönemlerinde dışarıdan aldığı borçlarla kapütülasyonlara mahkum olmuştur. ekonomisiyle eşgüdümlü olduğunu anlamaktayız.

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

4. Günümüz dünyasında bilgi en önemli sermaye ögesidir. Dünyadaki gelişmelerin yakından takip edilmesi ve değişen dünya şartlarının takip edilmesi, bilgi ve teknoloji transferinin olabildiğince hızlı olması ve bunların özüm senerek yeni sistem ve teknolojiler geliştirilmesi milletlerin ve devletlerin gelecekte de var olabilmelerinin en önemli şartlarından birisidir. Ülkemize matbaanın yüz yıllar sonra gelmesi, dünya ticaretini ve ekonomisini günümüze kadar etkileyen Adam Smith'in Ulusların Zenginliği gibi bir baş yapıtın 1776 yılında yayınlanmasından 165 yıl sonra 1941 yılında dilimize tercüme edilerek literatürümüze bu kadar geç girmesi bizim bir dönem reel dünyadan koptuğumuzun bir işaretidir. Bu konuda geçmişten gereken dersler alınarak günümüz dünyası ile yakın ilişki içinde olmalı, eğitim ve öğretim, , ticaret, sanayi, reel sektör vb. bütün alanlarda değişen dünya şartları, gelişen teknoloji ve güncellenen sistemler ülkemizin dinamikleri ve sosyo-kültürel yapısı da göz önünde bulundurularak uyarlanarak ulusal kalkınmada kullanılmalıdır.

Kaynaklar

- Alkan, N. (2013). Diploması Tarihi ve Geçirdiği Dönemler-Sürekli Diploması. M. A. Yalçınkaya, & M. A. Yalçınkaya (Dü.) içinde, *Osmalı Diplomasısı* (s. 14). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Arnold, D. (1995). *Coğrafi Keşifler Tarihi*. (O. Bahadır, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Fay, C. R. (1960). *The Word of Adam Smith*. Cambridge: Heffer.
- Gwilym, P. A. (1935). *The Levant Company Mainly from 1640-1753*. Oxford: Oxford Univeristy Unpublished PhD. Thesis.
- Henri, D. (1997). *Ekonomik Doktrinler Tarihi* (Cilt 1). (A. Tokatlı, Çev.) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Hirschman, A. (2008). *Tutkular ve Çıkarlar: Kapitalizm Zaferini İlân Etmeden Önce Nasıl Savunuluyordu ?*. İstanbul: Metis Yayınları.

<https://www.sosyaldeyince.com/bilgi-kutusu/misirin-fethi-t1986.0.html>. (2014, 05 25).

<https://www.sosyaldeyince.com/>. adresinden alındı

Hutchison, T. W. (1976, September). The Bicentenary of Adam Smith. *Economic Journal*, 86, 481-492.

Lionel Robbins, Steven G. Medema, Waren J. Samuels. (2000). *A History of Economic Thoughts* (5 b.). (W. J. Steven G. Medema, Dü.) New Jersey, New Jersey, United States: Princeton University.

Oral, Ö. (2010). Doğu Meselesinin Halli: İslam Dünyasında Hakimiyetin Başlaması. M. F. Emecen (Dü.) içinde, *Osmanlı Tarihi (1300-1566)* (s. 116). Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi.

Ortaylı, İ. (2003). *Osmanlı Barışı*. İstanbul: Da Yayıncılık.

Peker, D. H. (2015, 03 25). <http://hasansencerpeker.blogspot.com>.

<http://hasansencerpeker.blogspot.com/2015/03/adam-smith-uluslarn-zenginligi-ve.html> adresinden alındı

Rae, J. (1965 (1895)). *Life of Adam Smith*. New York: A.M. Kelley Publishers.

Rashid, S. (1987). Adam Smith's Interpretation of the History of Economics and Business in the 18th and 19th Centuries. *Quarterly Review of Economics and Business*, 27, 56-59.

Robert, B. J., & Robert, F. H. (1990). *A History of Economics Theory and Method*. New York: McGraw-Hill Publishing Company.

Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*. New York: Oxford University Press.

Selik, M. (1974). *100 Soruda İktisadi Doktrinler Tarihi*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Smith, A. (1937). An Inquiry Into the Nature of Causes of the Wealth of Nations. A. Smith, & C. E. Edwin Cannan (Dü.) içinde, *An Inquiry Into the Nature of Causes of the Wealth of Nations*. New York, New York, USA: Modern Library (1937).

Smith, A. (1941). *Milletlerin Zenginliği*. (G. Kazgan, Dü., & H. Derin, Çev.) İstanbul: T.C. İşbankası Yayınları.

Smith, A. (1976). *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. (E. Cannan, Dü.) Chicago: The University of Chicago Press.

Smith, A. (2000). *The Theory of Moral Sentiments*. New York: Prometheus Books.

Smith, A. (2007, May 29). <http://metalibri.incubadora.fapesp.br>. MetaLibri Digital Edition: <http://metalibri.incubadora.fapesp.br> adresinden alındı

Adam Smith'in Ulusların Zenginliği Kitabında Türkler'le İlgili Bölümler

Smith, A. (2012). *Wealth of Nations*. Herthfordshire: Wordworth Edition Limited.

Türkhan, M. S. (2015). Doğu Akdeniz'de İngiliz Ticareti: İskenderun-Londra Hattında İngiliz Ticaret Filosu (1704-1706). *27Avrasya İncelemeleri Dergisi (AVİD)*, 4(1), 32.